

Σκέψεις για την ανάπτυξη

Το σημείωμα αυτό διαιρείται σε 6 λογικές ενότητες. Σχηματικά:¹

- i. Η αναπτυξιακή τροχιά ως σύνολο κοινωνικοοικονομικών ρυθμίσεων αμοιβαία συμβατών.
- ii. Η Ελλάδα δέσμια τροχιάς χαμηλού αποτελέσματος ή που οδηγεί σε αδιέξοδο.
- iii. “Ανάπτυξη” σημαίνει αλλαγή αναπτυξιακής τροχιάς - άρα και ποιοτικές και θεσμικές αλλαγές και όχι απλή μεγέθυνση.
- iv. Υπάρχει σήμερα η δυνατότητα επιλογής; Παγκοσμιοποίηση, ρόλος νέας τεχνολογίας.
- v. Πως γίνεται αυτή η επιλογή; Ρόλος αγοράς - πολιτικής βούλησης ή εθνικής στρατηγικής επιλογής.
- vi. Σε τι συνίσταται και πώς υλοποιείται η στρατηγική επιλογή αναπτυξιακής τροχιάς. Πως “γυρίζουμε σελίδα”;

I

Πολλές φορές δίδεται η εντύπωση ότι η ανάπτυξη είναι θέμα επι μέρους τεχνικών ρυθμίσεων και επομένως είναι ζήτημα της επιδεξιότητας κάποιου (συνήθως της κυβέρνησης). Αν κάποιος είναι αρκετά ικανός, λένουν μερικοί, μπορεί να “διατάξει” περισσότερη ανάπτυξη. Τα επιτόκια λίγο χαμηλότερα, η ισοτιμία λίγο ανταγωνιστικότερη, το έλλειμμα του δημοσίου λίγο χαλαρότερο. Αρα: η ανάπτυξη λίγο υψηλότερη.

Η άποψη αυτή είναι βαθύτατα λανθασμένη. Η ανάπτυξη δεν είναι θέμα τεχνικών ρυθμίσεων, ούτε είναι θέμα που δεν εμπεριέχει πολιτικές αποφάσεις.

Ανα πάσα στιγμή κάθε χώρα είναι σε μια “αναπτυξιακή τροχιά”. Τί είναι αυτό; Είναι ένα πλέγμα νοοτροπιών, θεσμών, κοινωνικών ισορροπιών που βρίσκονται σε συνάφεια μεταξύ τους και αλληλοσυμπληρώνονται. Είναι αυτό το οποίο προκύπτει, χρόνο με χρόνο, όταν τα πράγματα συνεχίζουν με τον ίδιο τρόπο.

¹Το θεωρητικό του υπόβαθρο είναι, σε γενικές γραμμές, η (νεοκλασική) θεωρία περι οικονομικής ανάπτυξης με κάποια δόση Schumpeter και Lewis.

Πάνω σε μια αναπτυξιακή τροχιά, η “ανάπτυξη” μπορεί να ταυτιστεί και με ‘μεγέθυνση’. Όταν τα πράγματα δεν αλλάζουν, τότε κάθε χρόνο η κοινωνία αναπαράγει τον εαυτό της, με την μόνη διαφορά ότι κάθε χρόνο είναι κατά $\chi\%$ μεγαλύτερη. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον δεν υπάρχουν ουσιαστικά θέματα προς απόφαση και επίλυση. Το μόνο που μπορεί να γίνεται είναι κινήσεις γύρω από την τροχιά - οι περισσότερες από τις οποίες έχουν κυκλικό χαρακτήρα: δηλαδή μια κίνηση προς τα πάνω αντανακλάται αργότερα με μια ανάλογη προς τα κάτω. Οι κινήσεις αυτές δυνατόν να δίδουν παροδικά την εικόνα ότι ‘η ανάπτυξη είναι θέμα τεχνικό’.

II

Οι ισορροπίες που επικράτησαν ως την δεκαετία του 80 χαρακτηρίζονταν από σταθερότητα. Ο ψυχρός πόλεμος κρατούσε τις διεθνείς συνθήκες αμετάβλητες, ενώ οι μέθοδοι παραγωγής μετά την μεταπολεμική ανασυγκρότηση δεν μεταβληθηκαν ουσιαστικά. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον δεν απαιτούντο μεγάλες στρατηγικές αποφάσεις και η αναπτυξιακή πορεία της χώρας μπορούσε να εξελιχθεί σαν “με αυτόματο πιλότο”.

Όπως απέδειξε η δεκαετία του ‘80, όμως, η Ελλάδα ήταν δέσμια μιας αναπτυξιακής τροχιάς χαμηλού αποτελέσματος. Μιας πορείας που οδηγούσε, τελικά, σε αδιέξοδο. Ενδεικτικό της κατάστασης αυτής ήταν οι αντιφάσεις στις οποίες περιήλθαν οι προσπάθειες αναθέρμανσης και τόνωσης της αναπτυξιακής διαδικασίας στις αρχές της δεκαετίας. Η προσπάθεια του ΠΑΣΟΚ να δώσει κοινωνικό πρόσωπο στην αναπτυξιακή πορεία της χώρας προσέκρουσε σε εσωτερικές αντιφάσεις της πορείας που είχε εδραιωθεί στα προηγούμενα χρόνια. Συγκεκριμένα, η προσπάθεια να διορθωθούν οι αδικίες στην διανομή του εισοδήματος βρήκαν αντίσταση, με αποτέλεσμα να μπορούν να χρηματοδοτηθούν με δανεισμό, δηλαδή με επιβάρυνση των προοπτικών ανάπτυξης.

Η αποτελμάτωση στην οποία έμοιαζε να καταλήγει η αναπτυξιακή τροχιά της χώρας δεν ήταν αποτέλεσμα αδέξιων χειρισμών ή ατυχούς συγκυρίας, αλλά απότοκο της αδυναμίας της να ανταποκριθεί σε βασικές κοινωνικές επιδιώξεις. Η μεγέθυνση δεν μπόρεσε να εξελιχθεί σε ανάπτυξη.

III

Το αδιέξοδο της αναπτυξιακής τροχιάς καταδεικνύει την ανάγκη εγκαθίδρυσης δομών, θεσμών, συμπεριφορών, νοοτροπιών που να στηρίζουν μια ανάπτυξη με κοινωνικό πρόσωπο. Η ανάπτυξη δεν σημαίνει ποσοτικές προσαρμογές πάνω στην αναπτυξιακή τροχιά, αλλά αλλαγή αυτής της ίδιας της αναπτυξιακής τροχιάς.

Η ανάπτυξη είναι ζήτημα ποιοτικών αλλαγών που δημιουργούν τις βάσεις και τις νέες ισορροπίες για μια νέα αναπτυξιακή πορεία, μια νέα αναπτυξιακή τροχιά. Οι αλλαγές αυτές δεν έρχονται αυτόματα ούτε ανώδυνα. Η περίοδος ανοικοδόμησης των νέων οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων και νοοτροπιών που θεμελιώνουν μια νέα ανθεκτική στον χρόνο τροχιά είναι αναπόφευκτο να έχει συγκρούσεις. Είναι πολλοί αυτοί που δεν επιθυμούν να αποχωριστούν το παλαιό και γνώριμο, ακόμη και όταν αυτό φαίνεται να οδηγεί σε αδιέξοδο. Σε τέτοιου είδους αλλαγές είναι συνήθως σαφές και σίγουρο ποιος και τι θα χάσει, ενώ αβέβαιο το ποιος και τι θα κερδίσει.

Η ανάπτυξη θα προχωρήσει όταν οι προσδοκίες για ένα αβέβαιο αλλά καλύτερο και διαφορετικό αύριο υπερνικήσουν την αδράνεια της προσκόλλησης στο φαινομενικά σίγουρο αλλά αδιέξοδο χθές.

IV

Οι συνθήκες αυτές, στις οποίες η επιλογή αναπτυξιακής τροχιάς είναι εφικτή, δεν υπάρχουν πάντα. Η διαπίστωση ότι μια πορεία δεν οδηγεί πουθενά δεν αρκεί για να μπορεί να αλλάξει. Η χώρα μπορεί να παραμένει δέσμια των αντιφάσεων και των αδιεξόδων της χωρίς να προβάλλει πειστική εναλλακτική λύση.

Υπάρχουν όμως και ιστορικές στιγμές όταν διαφαίνεται η ύπαρξη εναλλακτικών οδών - ιστορικών ευκαιριών. Στις στιγμές αυτές η πορεία μπορεί να αλλάξει - μπορεί να επιλεγεί μια νέα αναπτυξιακή τροχιά.

Μια τέτοια στιγμή ζούμε τώρα:

- Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας οδηγεί σε ένα νέο διεθνή καταμερισμό εργασίας.
- Η νέα τεχνολογία δομεί ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα με όρους πιο προσιτούς στις δυνατότητες και τα πλεονεκτήματα της ελληνικής οικονομίας.
- Η ευρωπαϊκή ενοποίηση δημιουργεί μια ισχυρή αναπτυξιακή δυναμική.
- Οι εξελίξεις στην ανατολική ευρώπη αποδίδουν ξανά στην Ελλάδα ένα ζωτικό οικονομικό χώρο που της είχε στερηθεί.

Στο καλειδοσκόπιο ευκαιριών που δίδει ο 21ος αιώνας, η Ελλάδα φαίνεται να μπορεί να βρίσκεται στο στρατόπεδο των κερδισμένων. Οι όροι για να πετύχουμε φαίνεται να είναι μέσα στις δυνατότητές μας. Οι πιθανότητες επιτυχίας είναι με το μέρος μας.

V

Πως όμως μπορούμε να επιλέξουμε την νέα αναπτυξιακή τροχιά; Πως μπορούμε να μην χάσουμε αυτήν την ιστορική ευκαιρία που μας έχει παρουσιαστεί;

“Θα αποφασίσει η αγορά”, όπως λένε μερικοί; Και αν αποφασίσει, τι θα είναι αυτό;

Το αόρατο χέρι της αγοράς ως διαδικασίας λήψεως κοινωνικών αποφάσεων λειτουργεί ικανοποιητικά όσον αφορά τρέχοντα θέματα. Το γεγονός ότι τα θέματα επαναλαμβάνονται, ότι οι παράμετροί τους είναι γνωστές και η αβεβαιότητα για τις επιπτώσεις τους περιορισμένη σημαίνει ότι η δυνατότητα της αγοράς για πολλές και αποκεντρωμένες πρωτοβουλίες μπορεί να αξιοποιηθεί κατα τον καλύτερο δυνατό βαθμό.

Η ικανότητα προώθησης μακροχρόνιων επιλογών στρατηγικής σημασίας *μόνον* απο την αγορά, είναι μάλλον αμφίβολη. Αποφάσεις που λαμβάνονται με αυτόν τον τρόπο συχνά παραβλέπουν τόσο μακροχρόνιες επιπτώσεις όσο και κοινωνικές προεκτάσεις. Διατρέχουν έτσι τον κίνδυνο να αναιρεθούν στην πράξη. Στην κοινωνία μας υπάρχουν πολλοί πόλοι που μπορούν να αναιρέσουν εξελίξεις οι οποίες βασίζονται σε επιχειρηματικούς υπολογισμούς και *μόνον*.

Η αγορά απο μόνη της δεν μπορεί να οικοδομεί θεσμούς, να αλλάζει νοοτροπίες. Η επιλογή απο την αγορά απο μόνη της είναι η λύση της ήσσονος προσπάθειας, η λύση που οδηγεί στον ελάχιστο κοινό παρονομαστή. Είναι η λύση που οδηγεί στην χαμένη ευκαιρία.

Στις σημερινές συνθήκες η λύση που θα προκύψει απο τους αυτοματισμούς του “αόρατου χεριού” είναι ο ανταγωνισμός με βάση το χαμηλό εργατικό κόστος. Είναι αυτή η λογική της αναπτυξιακής πορείας που οικοδόμησε η Δεξιά τις δεκαετίες του ‘50 και ‘60 και αυτή που θα ακολουθηθεί τώρα αν αφήσουμε τα πράγματα να πάρουν τον δρόμο τους.

Η λογική αυτή μπορεί να οδηγεί σε μια πρόσκαιρη μεγέθυνση του εθνικού εισοδήματος. Αφού δεν απαιτεί την οικοδόμηση νέων θεσμών και την αλλαγή δομών, δεν χρειάζεται να καταβάλει και κανένα κόστος μετάβασης. Όσο διαρκεί η ευνοϊκή συγκυρία, επομένως, μπορεί να οδηγεί στην ψευδαίσθηση της ανάπτυξης.

Η πορεία αυτή σύντομα θα προσκρούσει στις εσωτερικές της αντιφάσεις. Καθώς θα ανταγωνιζόμαστε χώρες με χαμηλότερο εργατικό κόστος οι πιέσεις θα αυξάνονται για περιορισμό του κοινωνικού κράτους. Όλο και περισσότερο θα ακούγονται αναλύσεις για την “πολυτέλεια” της κοινωνικής πολιτικής. Όλο και περισσότερο θα ανακύπτει ο εφιάλτης της κοινωνίας των δύο τρίτων.

VI

Η εναλλακτική οδός είναι μια αναπτυξιακή τροχιά που βασίζεται στην υψηλή εξειδίκευση και αξιοποιεί το ανθρώπινο κεφάλαιο και την εφευρετικότητα και ευελιξία του ανθρώπινου παράγοντα. Μια τέτοια τροχιά εγκαθιδρύει μια δυναμική συνεχούς βελτίωσης της παραγωγής έτσι ώστε ανταγωνιστές με φθηνά εργατικά χέρια δεν προφταίνουν να μας απειλήσουν. Με τον τρόπο αυτό μπορεί να συνδυάζεται ταχεία ανάπτυξη με κοινωνική προστασία - οικονομική ανάπτυξη με κοινωνικό πρόσωπο.

Πως, λοιπόν, υλοποιείται μια τέτοια στρατηγική επιλογή;

Είναι σαφές ότι η ανάπτυξη δεν επιτυγχάνεται με μια απλή ευχή. Ούτε υπάρχει κάποιος μαγικός συνδυασμός ενεργειών ή παραμέτρων που, ως δια μαγείας, θα μας οδηγήσουν στον ευρωπαϊκό δρόμο ανάπτυξης.

Μια νέα αναπτυξιακή τροχιά απαιτεί μια νέα ισορροπία μεταξύ δομών και συμπεριφορών, αλλά, πάνω απο όλα, και μια αλλαγή νοοτροπιών. Η συνδυασμένη και συντονισμένη δράση που απαιτείται είναι αδιανόητη χωρίς προγραμματισμό, χωρίς την διορατικότητα να υφίσταται κάποιος παροδικό κόστος για να εξασφαλίσει μακροχρόνιο όφελος. Χρειάζεται να εγκαθιδρυθούν νέοι κανόνες του παιχνιδιού. Για να γίνει αυτό πρέπει ο κάθε παίκτης να παίζει με τους νέους κανόνες έχοντας την πεποίθηση ότι και οι υπόλοιποι παίκτες θα κάνουν το ίδιο. Αμυντικές συμπεριφορές, αν γενικευτούν, είναι πολύ πιθανόν να διολισθήσουν την κατάσταση στην παληά, αδιέξοδη, πορεία.

Η σταθεροποίηση της οικονομίας έχει σημασία ακριβώς γιατί παγιώνει και ξεκαθαρίζει τους κανόνες του παιχνιδιού. Η αγοραστική αξία μισθών και το πραγματικό ύψος τιμών δεν θα προκύπτει ως αποτέλεσμα ενός αμυντικού παιχνιδιού όπου αναμετρώνται οι προσδοκίες με την αβέβαιη έκβαση του επιπέδου τιμών. Ο μηχανισμός της αγοράς και το σύστημα τιμών θα είναι ελεύθερα να παίζουν τον ρόλο τους που είναι να επιτυγχάνουν την αποκέντρωση αποφάσεων. Η διανομή του εισοδήματος δεν θα προκύπτει απο το πόσο κάθε παίκτης είναι μπροστά απο την εξέλιξη των τιμών. Ομοίως, η δημοσιονομική εξυγίανση και ο περιορισμός των ελλειμμάτων καθιστά σαφές ότι η όποια ευημερία δεν εξασφαλίζεται σε βάρος μελλοντικών γενεών.